

1

Hvorfor titlen overvejelser?

Bloggens titel, ”*overvejelser*”, forekommer måske lidt aparte. Ja, får man i øvrigt lyst til at besøge en blog, hvor der bare står overvejelser? Støder man på hjemmesiden, vil man nok undre sig over, hvad en sådan titel egentlig dækker over af koncept og indhold. Det er også hensigten.

Besøgende på bloggen vil nemlig ikke kunne finde andet end korte kommentarer og essaylignende overvejelser over vores samtids politisk-økonomiske udvikling og vores selvforståelse i den fremherskende diskurs. Man vil ikke på bloggen finde færdige analyser eller afklarede positioner men først og fremmest undersøgelser af de holdninger, politiske udmeldinger og handlinger, der repræsenterer vigtige begivenheder i en samtid præget af opbrud i hidtidige faste og autoritative verdensanskuelser. Det gælder også vores ellers faste begreber om dette og hint, som viser sig utilstrækkelige i mødet med, hvad der sker lige foran næsen på os.

Det er bloggens formål. Begrundelsen for oprettelse af bloggen har tråde tilbage til tidsskriftet *Kritisk Debat*, som efter tyve år er gået ind. Betingelserne for at videreføre tidsskriftet og kræfterne til at fortsætte er sluppet op. Så hellere lukke og slukke før, det døde ud af sig selv af mangel på debattens ilt. Det hører med til historien, at *Kritisk Debat* startede i 2004 med det fortsat kritisk og fordomsfrit at analysere samfundsudviklingen i et centrum-venstre perspektiv. Spidsartiklen i 2004 hed meget betegnende ”Kampen om definitionsmagten”. Dog vil det være en overdrivelse at påstå, at det gennem alle årene lykkedes at holde tidsskriftet på den kritisk diskuterende linje med en horisont, der rakte meget ud over det verserende venstrefløjsmiljø.

Imidlertid er tidsskriftets oprindelige målsætning ikke blevet mindre relevant i en tid, hvor en binær tænkning trænger frem i næsten alle forhold. Og hvor den åbne kritiske debat har trange kår, og hvor undrende og kritiske spørgsmål, der ikke passer ind i mainstream metrikken, udstemples som populistiske, uden videnskabelig evidens eller som anslag mod vores universelle værdier.

Bloggen skal af de samme grunde opfattes som en videreførelse af ønsket om åben kritisk debat. Som en insisteren på nødvendigheden af: *at undres, at overveje, at undersøge og at kaste resultaterne ud på en blog*. Og forhåbentlig på den måde levere små bidrag til tænkemåder og overvejelser, der peger ud over tidens binære moralisme og dæmonisering af alt og alle, der ikke lige passer ind i de kanoniserede værdisæt og tilsvarende stigmatisering af de

mange spredte forsøg på at trænge ind i tidens kompleksitet for at finde mening i galskaben.

Motivet er selvfølgelig også rundet af en udbredt skepsis overfor samtidens politiske system, tænkning, sprogbrug, kulturelle normer og ikke mindst den politiske og intellektuelle elites krav på uantastet autoritet og autoritative udlægning af verdenssituationen.

Men skepsis er ikke det samme som skepticisme, der repræsenterer en grundindstilling til tilværelsen. Denne blogs insisteren på skeptiske overvejelser henter netop sin tilgang i de mange opbrudstendenser og nok så meget fra renæssancetænkningen Michel de Montaigne, der ikke var skeptiker men forholdt sig skeptisk.

Montaigne levede fra 1533 til 1592. En periode med opbrud i de kirkelige institutioner. Der var et voksende krav om, at troen skulle kunne begrundes via fornuften og som bivogn en kritik af især den katolske kirkes krav til de troende om total underkastelse. På den anden side stod den reformerte kirke, hvor troens vogtere blev flyttet ud af kirken og ind i hovederne på det enkelte menneske. Kampen mellem de to kirkeretninger herskede på det blodigste i Frankrig på Montaignes tid. De store filosofisystemer var også i opbrud, og kampen mellem den jordiske og den himmelske magt var i anmarch. Tillige begyndte det videnskabelige miljø efter Kopernikus at blive sig selv bevidst som en væsentlig samfundsfaktor, hvilket især efter den "Sorte død" også fik indflydelse på tilliden til den gamle lægevidenskab.

I dette virvar af brudlinjer kom Michel de Montaigne til den "sikre" konklusion, at det eneste sikre, han kunne foretage sig, var at overveje og undersøge de forskellige brydningslinjers status og fremtid. Hvor skulle man placere sig, blev for ham renæssancetidens nøglespørgsmål og som følge retten til tvivl og retten til at publicere sin tvivl.

Det blev til tre store essaysamlinger. Essay betyder netop *forsøg, undersøgelse, overvejelse og udkast*, og det var den metode, Montaigne tyede til for at "grave sig ind i sin tid" og forstå den. Det blev til essays om stort og småt. Mest for selvafklaring men også som grundlag for diskussion med venner og fjender.

Det centrale essay i hele samlingen er nok "*Forsvar for Raimond Sebond*". En spansk teolog, der argumenterede for, at troen ikke alene kunne forlade sig på den rene tro men også måtte søge støtte i fornuften. Montaigne tager handskens op og undersøger via mange forskellige tilgange selve begrebet fornuft. Den måske nedslående konklusion bliver, at begrebet ikke entydigt lader sig

indfange. Den absolutte sandhed står hen i det uvisse, hvorfor alle må udvise pragmatik, respekt for erfaringen og ikke mindst tolerance.

Især de sidste to konkluderende bemærkninger i essayet har inspireret til oprettelsen af denne blog og dens grundlag. Derfor refereres de her i deres helhed:

”Men morsomme er de jo, når de for at give deres love sikkerhed siger, at der findes nogle, som er faste, evige og uforanderlige, nemlig dem, de kalder ”medfødte” eller ”naturlige love”, som i kraft af menneskets sande væsen, skal være indskrevet i dets hjerte. Nogle mener, der er tre, andre fire, nogle siger lidt flere, andre lidt færre, et bevis på, at dette kendetegn er lige så usikkert som alle andre”

”Kort sagt: der gives intet konstant, hverken i os selv eller i tingene, og både vi og vort skøn og alt, hvad dødeligt er, flyder og glider uden ophør. Der kan følgelig ikke etableres nogen sikker forbindelse mellem de to, fordi både den erkendende og det erkendte er i stadig fart og bevægelse”.

”Da nu altså alting undergår en forandring fra en tilstand til en anden, bliver fornuften, som søger noget virkeligt bestående, narret, idet den ikke kan finde noget blivende eller bestandigt, fordi alt enten er sin vorden eller slet ikke er endnu eller begynder at dø, endnu før det er født”.

Man finder måske ikke et mere præcist signalement af renæssancetiden og foregribelse af eftertidens filosofiske- og videnskabelige rationalitetskrav end i disse essayets sidste konklusioner.

Men hvad der for os måske er endnu vigtigere også et præcist signalement af vores egen opbrudstid, som kalder på overvejelser over og undersøgelser af: hvad der er, hvad der peger ud over det, der er og vores daglige forventninger.

Kort sagt er det bloggens formål at udkaste overvejelser og skal bedømmes herefter.

Hygiejne

Regeringen indleder her i efteråret 2024 forhandlinger med Folketingets partier om en ny sundhedsreform. Spørgsmålet er imidlertid, om der er tale om en *sundhedsreform* eller en reform af *sundhedsvæsnet*?

For at få klarhed over forskellen og vurdere de forskellige partiers positioner i den kommende politiske debat, kan det være hensigtsmæssigt at søge nogle afgrænsninger.

Lad os starte med titlen på indlægget – *Hygiejne*. Valget af titel skyldes et ønske om at udfordre den måde, vi i dag bruger de betydningsbærende begreber i sundhedsdebatten.

Hygiejne er i nutidens forståelse et teknisk begreb. Ved hygiejne forstås metoder og rutiner til at forhindre smittespredning mv.

Men begrebet hygiejne er oprindeligt ikke teknisk. Det stammer fra det græske *hygieinos*, der betyder *befordring af sundheden hygieia*, der igen henviser til sundhedsguden Hygieia, som var datter af eller gift med Asklepios – guden for lægekunsten. *Medicin* er afledt af det latinske *medicina*, som betyder lægekunst med en dobbeltfunktion: at beskæftige sig med de naturlige og sociale betingelser for sundhed og på den anden side med metoder til pleje af sundheden.

Altså er det *sundheden*, der er i fokus i de to holistiske begreber og ikke *sygdom*. Endvidere er begge begreber samfundspolitisk handlingsorienterede i den forstand, at det drejer sig om at *befordre sundheden i almindelighed*. Ikke for den enkelte men i samfundet som helhed. Det anlagte perspektiv, som faktisk også er vigtigt i dag, har tillige betydning for sondringen mellem sundhedsfremme og forebyggelse, som vi ofte blander sammen. Reelt repræsenterer de to begreber to forskellige paradigmer.

To paradigmer

WHO's rapport: Sundhed for alle (2023) læner sig denne gang helt åbenlyst op ad den klassiske definition af sundhed. Men anbefalingernes samlede indhold svinger stadig mellem traditionel forebyggelse (som strukturel forebyggelse) og et vidtgående koncept for en sundhedsfremmeøkonomi. Men selv om det måske kniber med konsistensen, anlægger WHO trods alt et helt

anderledes progressivt helhedssyn end det, vi kender i den hjemlige sundhedsdebat. Nogen vil måske mene, at WHO's rapport og anbefalinger svæver i den tomme luft. Men argumenterne står ikke i kø.

Lad os for at komme videre forsøge at klare begreberne og de tilskrevne paradigmer. Dvs. se på forskellen mellem *sundhedsfremme* og *forebyggelse* (her *strukturel forebyggelse*)?

Når vi taler om *sundhedsfremme*, giver det sig selv, at vi taler om fremme af sundheden. Men det giver ikke mening, medmindre vi først positivt definerer begrebet sundhed. Altså hvad vi som samfund forstår ved et sundt liv. Ikke som en universel definition. Den vil blive alt for bred og luftig. Vi kan derimod opstille en række visionskriterier for, hvordan vi mener, et sundt liv skal folde sig ud i netop vores bestemte samfund, hvorefter samfundsplanlægningen – den politiske hovedaktivitet – skal indrettes og organiseres.

Sundhed og samfundets bestemmelse af, hvad et sundt liv indeholder, er på den måde en politisk kamp, hvor sociale, kulturelle og økonomiske interesser er i spil. Sundhed er som sådan ikke et anliggende for særlige faggrupper eller specialiserede politisk-administrative institutioner. Sundhed og definitionen heraf er og bliver ifølge det anlagte udgangspunkt et politisk kampområde indenfor vores demokratiske samfundsforvaltning.

På den led er sundhedsfremme i hele tilgangen baseret på en *mulighedstænkning* altså tilvejebringelse af de praktiske muligheder for, at borgerne kan leve et liv i overensstemmelse med de vedtagne sundhedsmål og den generaliserede sundhedsopfattelse.

Forebyggelsesperspektivet – den strukturelle forebyggelse – er omvendt i udgangspunktet risikobaseret. Forstået på den måde, at forebyggelsen skal minimere risikoen for, at borgerne på den ene eller den anden måde bliver syge eller mistrives. Forebyggelsens udgangspunkt er således forståelsen af, at der i enhver samfundsudvikling produceres faktorer, der kolliderer med de generelle sundhedsprocesser. Der kan være tale om generelle faktorer bl.a. frembragt af nedbrydning af vores miljø, ibrugtagning af kemiske stoffer, produktionsstrukturer, byarkitektur osv., der viser sig at være alment sundhedsskadelige. Men faktorerne kan også være begrænset til bestemte samfundsgrupper eller geografiske områder, hvor mulighederne for sundhedsfremme har vist sig begrænsede.

Det ene paradigme: *Sundhedsfremme* er således klart politisk og baseret på muligheden af, at befolkningen involveres i at bestemme, hvad et sundt liv er og hvordan, politikken skal befordre sundheden, herunder udforme praktiske og målbare kriterier for *sundhedsudviklingen*. Det andet paradigme: *Den strukturelle forebyggelse* omhandler indsatsen mod risikofaktorer og frygten for sygdom, lidelser og mistrivsel. Og som sådan reaktiv og formuleret som specifikke indsatser for at begrænse risici og af samme grund et kompetenceområde for specialister, selv om den nødvendige rammelovgivning selvfølgelig er politisk og præget af de konkrete politiske styrkeforhold.

Man kan stramme distinktionen ved at sige, at hvad angår sundhedsfremme baseres den på befordring af et handlings- og mulighedsperspektiv, hvorimod forebyggelsesprocesser baseres på top down definerede retningslinjer og adfærdregulering. Selvfølgelig griber de to paradigmers tænkning i praksis ind over hinanden, men for klarhedens skyld, når de enkelte beslutninger skal vurderes, er distinktionen fornuftig.

WHO's rapport fra 2023: Sundhed for alle

Hvordan står nu WHO's rapport i forhold til den hjemlige politiske debat op til de kommende forhandlinger? Rapporten vender overordnet sundhedsdebatten på hovedet og er langt hen ad vejen i overensstemmelse med "Hygieia" (sundhed for alle borgere),).

Rapporten slår som udgangspunkt fast, at vi ikke skal behandle vækst for vækstens egen skyld. Her tænkes selvfølgelig økonomisk vækst. Grundlæggende anlægger rapporten et diskret men også konfliktuelt opgør med markedsøkonomiens profitmål som central drivkraft og målestok for samfundsøkonomien. Ifølge rapporten skal vækst ikke alene måles med en så primitiv målestok som BNP. Der skal udvikles sundhedsøkonomiske mål og målemetoder (indbefatter dynamiske effekter – både positive og negative), som også skal indbygges i den samlede lovgivning og i den offentlige budgetlægning. (eksempelvis skal der i en lovs bemærkninger ikke alene henvises til formel juridisk hjemmel (EU hjemmel) men også til bestemte sundhedsmål. Ikke meget forskellig fra henvisning til klima og miljøeffekter).

Finansieringen af sundhedsvæsenet skal ifølge WHO ikke ses som en udgift men som en langsigtet investering ud fra, at sundhed og realøkonomisk vækstgrundlag skal anskues under et, og at sundhed derfor ikke er et sektorspecifikt anliggende men involverer alle dele af samfundslivet og dermed den samlede mængde af politiske beslutninger (ikke kun et specifikt sundhedsministerium).

Med den tilgang som udgangspunkt kommer rapporten med 13 anbefalinger, der kan udmøntes i operationelle indsatser. De 13 anbefalinger kan også indgå som referencepunkter i den politiske debat om den konkrete sundhedspolitik. Eksempelvis anbefaler rapporten, at udviklingen og finansieringen af sundhedsvæsnet (det samlede sundhedsvæsen) ikke alene gennemføres med udgangspunkt i driftsøkonomiske omkostningsprincipper, effektmål og driftsøkonomiske styringsmetoder men også refererer til de politisk specifikt definerede sundhedsmål.

WHO hævder ikke, at de 13 anbefalinger kan overføres direkte til det enkelte samfund - tværtimod. Rapporten betoner, at programpunkterne skal opfattes som overordnede og retningsgivende, der politisk og empirisk skal formidles og implementeres indenfor de enkelte nationalstaters rammer og muligheder. Men som udgangspunkt er de progressive og håndterlige. Man kan ganske enkelt starte med den første anbefaling og fremdeles spørge, hvad skal vi /kan vi i dette land træffe af beslutninger, som fremmer anbefalingerne. Herefter bliver det op til de politiske interessekampe at afgøre, hvor stor en del af anbefalingerne, der bliver til virkelighed.

Er det så det, vi gør i DK?

Det ville nok være en overdrivelse at påstå. De fleste kendte politiske debatter sammenblander sundhedspolitik med en politik for sundhedsvæsnet og kredser for det meste om sundhedssektorens institutionelle struktur, sektorspecifikke kompetencer, specialeplacering, grænsedragninger mellem regioner og kommuner, personaleproblemer og økonomisk styring. Med andre ord en udpræget traditionel forvaltningstænkning. Selve forståelsen af begrebet sundhed tages for givet, som det vi nu engang anvender.

Stopper man imidlertid op og lægger WHO's anbefalinger til grund for den politiske debat i Folketinget, vil det selvfølgelig være en invitation til større politiske slagsmål om, hvordan vores samfund skal indrettes og om, hvordan vi kan opstille sundhedsfremmepunkter, der praktisk og demokratisk kan måles på. Men det er vel demokratiets grundvilkår?

Nu skyldes det nok ikke kun konfliktaversion, at debatten om en egentlig folkesundhedslov ikke er i fuld gang. Man får i dagligdagen den opfattelse, at der i det politiske system er politisk og ideologisk konsensus om, at vores samfundsindretning i det store og hele er ganske fornuftig, og at politik i dag drejer sig mere om teknisk forvaltning af samfundet, som det ser ud. Dvs. med fokus på de indlysende dysfunktioner, der springer op på mediernes

forsider. Altså den negative orientering som også ligger i vores sygdomsopfattelse og tilsvarende indsats.

For at give et meget levende eksempel på, hvad jeg lige har skrevet, vil jeg henvise til, hvad Danske Regioner skriver i oplægget "Let og hurtig psykisk hjælp": "Danskernes mentale sundhed er faldende. Det fremgår af de nationale sundhedsprofiler, og det gælder både børn, unge og voksne. Særligt slemst står det til blandt unge kvinder, hvor op imod en fjerdedel oplever dårlig mental sundhed. Mistrivsel og psykiske lidelser indebærer, at mindst 500.000 borgere hvert år henvender sig til alment praktiserende læge med psykiske problemer. Heraf henvises knap 120.000 voksne og næsten 45.000 børn og unge til udredning og eventuel behandling i sygehuspsykiatrien". Citatet spejler linjen i hele oplægget.

Man stopper ikke op og stiller spørgsmålet: "hvad er det egentligt for et samfund, der producerer så megen mistrivsel og psykiske problemer"? "Det kan da umuligt være et sundt samfund, hvor ca. 10% af befolkningen årligt henvender sig med "ondt i sjælen". "Det må der gøres noget ved. Vi må politisk gå i dialog med befolkningen for at indkredse nogle vitale fokusområder og efterfølgende sætte politiske mål på baggrund af systematiske undersøgelser, hvor befolkningen også spiller en rolle. Den nuværende situation er utålelig".

Det ville være oplagt offentligt at stille de spørgsmål og foreslå undersøgelse af årsager, når nu den ene rapport efter den anden fra Statens Institut for Folkesundhed har demonstreret en foruroligende udvikling i især lønmodtagerne og unges mistrivsel.

Den vej foreslår Danske Regioner ikke. Budskabet er i stedet ret entydigt, at man skal styrke tilbuddene og forbedre "redskabskassen", herunder digitale løsninger for at imødekomme efterspørgslen. Altså forbedre reparationsfaciliteterne og udbuddet. Ifølge oplægget kræver det tilførsel af flere finansielle midler og øgede ressourcer. Men hvad nu, hvis behovstallet og efterspørgslen stiger til en million, vil man så også iagttage samme fremgangsmåde – eller hvad? Hvor går den grænse, hvor vi må spørge os selv, om vi ikke skal til at granske årsagerne til symptomerne nærmere og mere systematisk inddrage en vifte af discipliner i udforskningen samt og ikke mindst inddrage befolkningen og oplevelserne fra det daglige liv?

Hvad så?

Man kan selvfølgelig vælge politisk at holde fanen højt og taksere Sundhedsreformkommissionens rapport og anbefalinger og KL's og Danske Regioners

hørings svar som visionsløse skrivebordsarbejder. Men den tilgang finder jeg ikke anbefalelsesværdig.

Forskellige kommissioner og mange dygtige fagfolk har ud fra de givne betingelser været engageret i at udformer planer for en påtrængende reform af det samlede sundhedsvæsenet. Og omfanget og antallet af komplekse problemstillinger er legio. Derfor kan man ikke med "ren hånd" feje de forskellige udspil af bordet. Omvendt bliver det ikke uden problemer politisk at gå ind i en seriøs debat og behandling af de mange anbefalinger uden risiko for at blive opslugt af tekniske/teknokratiske argumenter, hvor det politiske perspektiv skrumper ind til ingenting, og hvor de enkelte partier alene vurderes på deres specifikke tekniske præstation.

Med respekt for kommissionens opdrag og foreliggende anbefalinger, kunne de politiske partier (og i hvert fald S-SF-EL) inden de kommende forhandlinger politisk gøre sig klart, hvad det er for en referenceramme, man vil arbejde i forhold til. Skal det være den eksisterende, hvor sundhed i al væsentligt reduceres til sundhedsvæsenets muligheder?

Eller kunne man forvente, at de politiske partier formulerer nogle enkle sundhedspolitiske principper efter WHO's anbefalinger, hvor indhold og praktiske metoder danner et hele? Ikke for at blive gennemført over en nat men som grundlag og ramme for det nødvendige og progressive engagement i den kommende politiske debat om reformen af sundhedsvæsenet.

Erfaringer fra de sidste mange års politiske debat om sundhedsvæsenet tilsiger, at det vil være den mest farbare vej, hvis man som politisk system virkelig har et ønske om at inddrage vælgerne/befolkningen gennem offentlige debatter, som ikke uvilkårligt monopoliseres af en teknokratisk elite. Dertil fordres et eller flere politiske forslag til egentlig *Folkesundhedslov*. Som en mål- og proceslov med præcis delegation af kompetence og ansvar til henholdsvis stat – kommuner – regioner.

Man behøver såmænd ikke gå særligt abstrakt eller ideologisk til værks. Når eksempelvis Danske Regioner opgør antallet af henvendelser om "ondt i sjælen" til almen praksis til 500.000 om året, ligger det lige for at spørge: "hvilke faktorer kan ligge til grund for et så eksorbitant højt tal"? Årsagerne kan undersøges og identificeres og efterfølgende omsættes til praktiske politiske forslag. Måske ikke lige populære alle steder, men lad det fare.

Samme fremgangsmåde kan benyttes indenfor samtlige hovedområder, hvor borgere søger behandling for diverse lidelser. Det gælder også indenfor ældreområdet. Det store forbrug af behandlingsydelser er ikke nogen naturlov. Det samme gælder hvad angår de kendte risikofaktorer. ”Adfærdsregulering” alene gør det ikke. Det siger erfaringen. Tilgangen skal vendes om, hvor muligheder sættes i stedet for begrænsninger.

Eksempelvis er de ældres forskellige skavanker velundersøgt i en grad, der bl.a. gør strukturel forebyggelse mulig. Men en sådan forebyggelse rækker langt ud over sundhedssektoren og ind i andre samfundssektorer som f.eks. byplanlægning, varieret boligmasse eller udformning af små by-bolig-institutionsområder, hvor de forskellige generationer naturligt samles og mødes – etc.

Metoden kan kort opsummeres til: identificer de forskellige problemer, udarbejd årsagsanalyser, sammenhold resultatet med de sundhedspolitiske perspektiver og formuler praktiske løsninger efter et sundhedsperspektiv nedfældet i den sammenhængende folkesundhedslov.

Faktisk er den tilgang ikke videre virkelighedsfjern. Det politiske system og dermed de enkelte politiske partier i Danmark behøver blot at skele til Norge, hvor man har vedtaget og arbejdet med en overordnet *Folkehelseslov* siden 2012. Den efterfølgende er blevet revideret flere gange i takt med de opnåede erfaringer, som dog ikke alle har været ubetingede positive. F.eks. bemærkede man ved revisionen i januar 2024, at en del tyder på, at man endnu ikke er lykkedes med for alvor at inddrage befolkningen – især hvad angår et bevidst og strukturelt opgør med uligheden i sundhed – både socialt og geografisk. Også strukturelt er der stadig et stykke vej, før de forskellige politisk-institutionelle enheder har forstået deres eget og det fælles ansvar for lovens virkeliggørelse.

Men man har trods alt taget skridtet og løsrevet sundhedspolitikken fra det snævre fokus på sundhedsvæsnets. Med den norske regerings egne ord ud fra en forståelse af, at folkesundheden som samfundsorientering politisk rækker langt ud over en reform af sundhedsvæsnets og ind i den generelle debat om fremtidens velfærdspolitik. Hvor folkesundhed og velfærdspolitik tænkes sammen.

Jan Helbak

Normalisering af afvigelser

Inspirationen til dette blogindlæg skal krediteres min foretrukne journalist på Financial Times, Gillian Tett, der for et stykke tid siden skrev en god artikel med titlen: "Market should beware the normalisation of threats". I artiklen behandlede hun faren ved den hastigt voksende amerikansk gæld og statens eksorbitante budgetunderskud og blindheden overfor faresignalerne. Tilgangen til artiklen hentede hun fra en undersøgelse foretaget i forbindelse med den store Challenger katastrofe.

28. januar 1986 eksploderede rumfærgen Challenger 73 sekunder efter start. Det var på rumfærgens tiende mission. Årsagen blev hurtigt lokaliseret til en eller flere O-ringe (tætningsringe), der viste sig at være utætte. Forinden af-fyringen af rumfærgen havde der hersket en vis usikkerhed vedr. O-ringenes funktionsduelighed, fordi de ved frost ville miste noget elasticitet. Der havde netop været let frost natten forinden opsendelsen. På trods heraf blev det besluttet at opsende rumfærgen. En undersøgelse af eventuelle fejl ved O-ringene forud for opsendelsen havde ikke resulteret i fyldestgørende beviser på uacceptable risici.

Forklaringerne

Efter ulykken nedsatte man en kommission til at afdække hele forløbet og identificere årsagerne til ulykken. Det tog Rogerkommissionen 18 måneder at nå frem til en afgørende konklusion. Rapporten var stærkt kritisk overfor NASA og institutionens ledere, der blev kritiseret for at negligere risikobehæftede fejl. Konklusionen blev, at sikkerhedskulturen hos NASA var utilstrækkelig og ikke stærk nok til at modstå politisk eller økonomisk pres. Et ikke ukendt fænomen i alle former for produktion, hvor et stramt sikkerheds-kodeks er afgørende. Rapportens konklusion gav imidlertid ikke så mange forklaringer på mulige bagved liggende faktorer.

Forklaringerne skulle først komme senere fra sociologen Diane Vaughan, der gennem en længere periode havde forsket i ulykken og i, hvad der var gået forud. Hendes konklusion blev formuleret i begrebet *normalisering af afvigelser*: Hendes undersøgelser viste, at dét, der "ikke var okay" over tid blev klassificeret "som okay". Spørgsmålet var derfor, hvordan det kunne forekomme, at man indenfor et så højspændt sikkerhedsområde kunne afvige fra standarderne/normerne, uden der blev grebet ind?

Diane Vaughans forklaring er ikke videre kompliceret. Man observerede selvfølgelig afvigelse og takserede dem som afvigelser men med tillægsbemærkningerne ”indenfor acceptable risikorammer”. Når en afvigelse stor eller lille ikke havde skabt de store problemer, blev afvigelsen efterhånden bedømmelsespunktet og den oprindelige norm langsom glemte og ikke håndhævet overfor nyansatte.

I sin bog “The Challenger launch decision: Risky technology, culture and deviance in NASA” peger Diane Vaughan på, at medarbejdere og ledere hos NASA ”normaliserede afvigelse”, når de gentagne gange opdagede dem. Men nok så vigtigt viste hendes undersøgelse hen mod et endnu mere centralt fænomen som resultat af normalisering af afvigelse. Den gentagne accept af mindre og tilsyneladende ikke risikofyldte afvigelser opdyrkede en ganske bestemt kultur, hvor spaltning mellem vedtagne standarder og faktisk handling blev normen. Pointen her er ikke, at de enkelte medarbejdere bevidst tilsidesatte standarderne. Nej, de ”så dem ikke længere”. De orienterede sig mod eventuelle risici og overskridelser af grænser, der i værste fald kunne udløse det, der ikke måtte ske. Med andre ord en vis kollektiv blindhed overfor det faktum, at afvigelse var blevet en ny norm. Helt materielt fik det selvfølgelig som konsekvens, at produktionsprocessen blev tilrettelagt ud fra det underliggende faktum, at de enkelte komponenter godt kunne godkendes med mindre afvigelser, hvis der ikke over tid var konstateret betydelige risikohændelser.

Systemkultur og naturalisering

Diane Vaughans blik var med andre ord ikke rettet mod enkeltpersoners uansvarlige handlemåder eller iøjnefaldende stressfaktorer, sådan som det var tilfældet i Robertkommissionens rapport. Blikket fæstnede sig derimod på en ganske bestemt *systemkultur*, hvor hver enkelt medarbejder handlede rationelt indenfor denne kulturs normer, rammer og bevidsthedshorisont. ”Man gjorde jo bare som alle de andre gjorde, og selv om en komponent måske ikke til fulde indfrie standardkravene, skete der sædvanligvis ikke noget ved det”.

Med til historien hører dog en forklaring af, hvordan den enkelte medarbejder blev kulturbærer. For nok kan der, som Diane Vaughan påpeger, ske en normalisering af afvigelse, men der må være andre faktorer i spil, der bevirker, at normaliseringen bliver til kultur – eller til anden natur. Her kan man med held udvide Diane Vaughans fremragende begreb med begrebet *naturalisering*. Dvs. at normaliseringen af afvigelse, hvor man ser bort fra reglerne, omdannes til en tilstand/oplevelsesmåde, ”hvor det, man oplever, ikke kan være anderledes”, eller hvor det oprindelige udgangspunkt glemmes.

Handlemåden naturaliseres. Bliver til de handlendes anden natur, hvorved kollektivet af medarbejdere former en ganske bestemt kultur med et ganske bestemt sprog, så dem, der måtte opretholde de oprindelige standarder, bliver afvigere.

Diane Vaughans inspiration

Diane Vaughans undersøgelser og især hendes bog foranledigede mange diskussioner blandt organisationspsykologer og organisationssociologer. Flere havde, viste det sig, observeret lignende hændelser og kulturdeterminanter i andre organisationer. Blandt andet indførte man på flere hospitaler procedurere-trackere for at identificere fejl og årsager til disse. Man anlagde mere konsekvent en systemisk tilgang i stedet for at hænge enkelte medarbejdere ud, når der blev begået fejl. Herhjemme blev der i 2004 besluttet en obligatorisk rapporteringspligt for sundhedspersonalet ved *utilsigtede hændelser* (afvigelser). Formålet var at samle indberetningerne i en database, som grundlag for korrektioner eller ændrede regime- og procedureregler. (ironisk nok har den siddende regering netop udarbejdet et udkast til ny lov, der reducerer kravene til indberetning af utilsigtede hændelser. En af begrundelserne er, at indberetningssystemet har affødt et ressourcekrævende bureaukrati, og at gevinsterne ikke står mål med indsatsen).

En af svaghederne ved de indførte systemprocedurer er måske, at deres konstruktion ikke har formået at indfange kulturaspektet. Man har fanget helt konkrete og indlysende afvigelser og også normaliseringen af dem, men noget tyder på, at man har overset naturaliseringsaspektet, der bevirker, at kulturen lever videre, selv om enkelthændelser rettes. Og dermed det forhold, at aktørerne som kollektiv uden at tænke meget over det mere fokuserer på mulige risici end den konsekvente overholdelse af de formulerede standarder. Først når afvigelserne afstedkommer egentlige ulykker eller direkte katastrofer, gøres de til genstand for analyse og korrektionskrav. Men lige så ofte hænges enkeltmedarbejdere ud for afvigelserne, og medierne får overkommelige sager at forfølge gennem kortere eller længere tid, før sagen mister sin aktualitet og bliver til glemsel.

Måske kan Diane Vaughans metode anvendes som afsats i den politiske analyse

Med al respekt kan man ikke uformidlet overføre Diane Vaughans vitale organisationsanalyser og hendes teorem til en analyse af det betydeligt mere komplekse politiske liv og samfundsdebatten i almindelighed. Men hendes metode og begrebslige indsigt kan måske alligevel anvendes som et

ansatspunkt. Om ikke til andet så til en problematisering af givne politiske beslutninger eller kampagner.

Lad mig her blot nævne nogle få men eksemplariske begivenheder. Her skal i parentes indføjes, at det efterfølgende alene omhandler *fænomenet afvigelser* og ikke de aktuelle politiske positioner eller indholdet af disse.

Indenfor det liberale parlamentariske demokrati har det *samarbejdende folkestyre* i hvert fald siden 2. Verdenskrig udgjort en afgørende norm for det politiske liv. Til og med har det været almindelig praksis, at det eller de vindende partier ved valgene som de første fik til opgave at lede regeringsforhandlingerne. Det har også været en almindelig opfattelse, at i et demokrati delte partierne sig legitimt efter anskuelser, og at disse måtte tages i betragtning som repræsentation for forskellige interesser og holdninger i befolkningen/vælgermassen.

I de liberale demokratier, har friheden til at ytre sig været håndhævet som en universel værdi og ret, der kun i ekstraordinære tilfælde kunne indskrænkes. Med relativt beskedne indskrænkninger har denne ret virket siden 2. Verdenskrig, selv om der selvfølgelig kan nævnes en række afvigelser men uden en virkningsgrad, der for alvor har draget normerne i tvivl eller indebåret alarmerende risici for selve systemet.

Men den periode, hvor de anerkendte demokratisk parlamentariske spilleregler og frihedsnormen i det store og hele har været aktive og styrende, er måske nu ved at være slut.

Aktuelle begivenheder

I Tyskland er den politiske midte (centrum-højre og centrum-venstre) og det meste af den politisk-intellektuelle elite forfærdet over AfD's store fremgang ved valgene i delstaterne Thüringen og Sachsen. Den underliggende diskurs lyder, at demokratiet er truet af AfD's "pøbelvælde", som selvfølgelig ikke kaldes ved navn, men i stedet klassificeres under de mere urbane udtryk "højrepopulisme" eller "højreradikalisme". Begge begreber eller snarere metaforer er relativt indholdstomme men virker som effektive styrkemarkører til at udstemple det nationalkonservative AfD's politiske legitimitet. Dvs. AfD og dets vælgere italesættes som en afvigelse fra normen, som repræsenteres og forsvares af den moderate og rationelle politiske midte.

Det interessante er imidlertid, at midterpartierne tilsidesætter næsten alle de respektive partiers egne repræsentationsgrundlag og deres vælgeres

forventninger for at gå sammen om at holde AfD ude af det parlamentariske liv samtidig med, at man indoptager flere af AfD's politiske mærkesager (bl.a. afvisning af den hidtidige flygtningepolitik) for at begrænse skadevirkninger og AfD's videre indflydelse. Bestræbelserne går på at opbygge en *"brandmur"* mod *"højreradikalismen"*, selv om partiet følger og anerkender alle vedtagne demokratiske og parlamentariske spilleregler.

Her er det imidlertid ikke AfD's afvigelser fra den politiske konsensus, der bør være i fokus men derimod den politiske midtes afvigelser fra de standarder i det repræsentative demokrati, som samme midte hævder som samfundets rationelle grundlag. De samme afvigelser gør sig også gældende i den offentlige debat, hvor ytringsfriheden skridt for skridt begrænses under henvisning til en truende ekstremisme, hadske overfald på de sociale medier og bevidst polarisering af det politiske liv. De ret drastiske indgreb overfor enkeltpersoner og grupper, der udtrykker antiisraelske synspunkter, betragtes ikke længere som afvigelser men som naturlige indgreb overfor en voksende antisemitisme, der i virkeligheden først og fremmest er at forstå som antizionisme. Den bevidste sammenblanding af begreberne, gør det uhyre vanskeligt at ytre sig direkte for den voksende oppositions kritik af Israels fremfærd i Gaza og på det besatte Vestbredden.

Disse tendenser folder sig for tiden ikke alene ud i Tyskland. De sætter sig igennem i næsten alle europæiske lande og i USA. Her er der ikke plads til at gå nærmere ind i, hvordan tendenserne former sig konkret i de enkelte lande. Blot skal nævnes, at den samlede parlamentariske front for at holde Marine Le Pens parti Rassemblement National ude i den franske valgkamp har ført til et uarbejdsdygtigt parlament og tvunget præsident Macron til at udpege teknokraten Banier til premierminister, selv om han ikke er valgt. Det må siges at være en ironisk afvigelse fra de almindelige parlamentariske spilleregler. Midterpartierne samles alene med det formål at holde ganske bestemte såkaldt populistiske partier ude af den almindelige politisk-parlamentariske liv. En afvigelse, som hvis den normaliseres og langsomt naturaliseres, kan anvendes mod andre såkaldte populistiske bevægelser, uden at det afstedkommer de helt store kvababelser i det politiske liv eller i den politiske debat. Men nu er det ikke kun partierne, man ekskommunikerer. Det er også disse partiers vælgere og følelser og overbevisninger, der har afgjort deres stemme.

Helt glemt i denne front mod populismen bliver substansen i vores demokratiopfattelse og rækkevidden af eksempelvis ytringsfriheden. Et resultat af de små og inkrementelle politiske beslutninger, hvor man hver gang har forsikret om, at de faktisk ikke betød det store og i øvrigt kun var rettet mod dem, der

udgjorde en trussel mod normerne. Resultatet bringer ikke desto mindre mindelser om de resultater, som Diane Vaughan afdækkede. Afvigelse negligeres eller glemmes og normaliseres under henvisning til, at gevinsterne er større end risiciene hvad angår den politiske sundhed i det demokratiske system. På et tidspunkt – og måske hurtigere end vi forestiller os – bliver de systemets og samfundsdebattens anden natur, hvor tingenes tilstand ikke kan være anderledes (TINA – there is no alternativ). Man adapterer afvigelses sprodragt og bliver selv afvigelses bærere.

Selvfølgelig er der i samfundsdebatten og på de sociale medier en opposition til disse tendenser til at normalisere afvigelse. Men kendetegnende for den aktuelle politiske debat er, at oppositionen eller blot ”eftertanken” skal tilkæmpe sig retten til at påpege afvigelse som afvigelse med risiko for at blive hængt ud som ”nyttige idioter”, ”naive idealister” eller modsat som skjulte konspiratorer af de politiske dommerfuldmægtige, hvor domsgrundlaget ikke kræver de store forklaringer – fornuften er jo indlysende.

Afvigelse hos NASA krævede heller ikke nogen forklaring. De blev til sidst ikke set. Først efter, at Challenger 2 eksploderede, stod man i kø med forklaringer.

Jan Helbak

Røde Linjer

Hvornår skal man egentlig tage ”røde linjer” eller grænsedragninger alvorligt, hvis de flere gange brydes uden mærkbare konsekvenser? Det er jo, hvad der både politisk og i medierne er blevet diskuteret, hver gang en af Putins ”røde linjer” i Ukrainekrigen er blevet overskredet af NATO-landene.

Nu forholder det sig ikke helt sådan, at det er antallet af overskridelser, der kan udsige, om en ny overskridelse vil medføre nogle utilsigtede eller ganske enkelt uoverskuelige konsekvenser. Kalkulationen må gå på, hvad en given ”rød linje” er ”rød linje for”.

I tilfældet USA’s og Englands mulige tilladelse til, at Ukraine kan anvende langtrækkende Storm Shadow og ATTACMS missiler til at nå mål dybt inde i Rusland, vil det nok være mere end klogt at tage Putins ”røde linje” alvorligt.

Forud for mødet mellem Joe Biden og den engelske premierminister Keir Starmer fredag den 13. september, hvor en sådan tilladelse skulle drøftes, meddelte præsident Putin, at med en sådan tilladelse ville USA og England og givetvis hele NATO befinde sig i krig med Rusland.

Putin delte sin kommentar op i to punkter. At Ukraine forsøger at ramme mål dybt inde i Rusland med egne droner og korttrækkende missiler mod mål på Krim er ikke noget nyt. Det kan Rusland uden de store problemer håndtere. Men hvis der gives tilladelse til, at Ukraine kan affyre langtrækkende missiler, er USA’s og Englands deltagelse i krigen et faktum. Begrundelsen for den sidste konklusion er: Ukraine har ikke know how til at håndtere missilerne. Ukraine har ikke satellit- og navigationsudstyret til at kalibrere retning og koordinater. Det har kun amerikanske og delvist engelske militære enheder. Som sådan er Ukraine alene at betragte som affyringsrampe for amerikansk-engelsk aggression.

Man skal i spillet bemærke, at Joe Biden afstod fra at kommentere Putins udtalelse, som i øvrigt efterfølgende blev forstærket af Ruslands viceudenrigsminister Sergey Ryabkov og faste diplomat i FN’s sikkerhedsråd, Vasily Nebenzya. Rusland vil opfatte en tilladelse fra USA og England som en eksistentiel trussel og som et angreb på landets strategiske sikkerhed.

Måske er alvoren efter Bidens og Starmers møde ved at sænke sig i de europæiske regeringskontorer og så småt også i dele af presselandskabet, som op til lørdag den 14. september, mere eller mindre har ladet hånt om eller bagatelliseret Putins udspil og kaldet hans trusler ”det rene bluff”. Polens premierminister og flere skandinaviske ministre har opfordret til ikke at tillægge Putins udmelding den helt store betydning og samtidig plæderet for en udvidelse af Ukraines muligheder for at affyre missiler dybt ind i Rusland.

Det afgørende er heldigvis, at USA har udsendt en endelig beslutning og dermed også lukket for, at England kan anvende amerikanske satellitter og andet nødvendigt kommunikationsudstyr. Og heldigvis har den tyske kansler Scholz gjort det helt klart, at Tyskland ikke vil godkende brugen af Taurus missiler til at ramme mål i Rusland. Og Tysklands stemme i det spil vejer nok mere i overvejelserne i de europæiske regeringskontorer end stemmerne fra de skandinaviske lande og Polen.

Spørgsmålet om, hvornår en ”rød linje” skal tages alvorligt, burde hermed være besvaret. Putins advarsel blev bevidst ikke formuleret udtømmende. Andre russiske talspersoner har dog bl.a. i nyhedsorganet TASS trukket nogle ildevarslende konsekvenser frem. Ukraine kan bombes sønder og sammen, eller europæiske byer og militære anlæg kan rammes. Russerne kan angribe satellitter og indlede en ”rumkrig”. De mulige russiske militære modsvar er legio og på nuværende tidspunkt uforudsigelige.

Disse scenarier er indenfor de sidste døgn blevet analyseret og kommenteret af mange mere nøgterne militæranalytikere. Og lige nu er der lidt ro på. Når jeg så alligevel skriver dette blogindlæg, er det, fordi jeg er noget forundret over, at mange ledende og ansvarlige politikere og pressefolk ikke kan se hvorfor, ”den røde linje” er et ”hertil og ikke længere”.

Cirklen er nemlig sluttet. Allerede på topmødet i Bukarest i 2008, gjorde Putin det klart overfor NATO lederne, at en optagelse af Ukraine i NATO ville blive opfattet som en strategisk og eksistentiel sikkerhedstrussel. Den melding blev gentaget med Putins forhandlingsudspil i december 2021 og helt frem til Ruslands invasion af Ukraine i 2022. Kravet fra Rusland var og er, at Ukraine ikke kan blive medlem af NATO. At Ukraine skal afmilitariseres og defineres som en neutral stat.

Den bagved liggende begrundelse var og er indlysende nok at med Ukraine integreret i NATO, vil Rusland være omringet/inddæmmet af langtrækkende missiler – både konventionelle og atomare – helt op til egne grænser. Og

NATO styrker vil frit kunne bevæge deres militære kapacitet fra Bulgarien helt op til Østersøen. Et scenarie Rusland ikke vil kunne leve med, fordi det i russisk selvforståelse opfattes som en eksistentiel trussel mod landets suverænitet.

Hvis NATO landene og i det aktuelle tilfælde USA og England skulle give den ukrainske regering tilladelse til at anvende langtrækkende missiler håndteret af amerikansk og engelsk personel og styret via amerikanske satellitter, vil det de facto skabe præcis den militære og sikkerhedspolitiske situation, som russerne i 2008 forudså ville blive tilfældet med Ukraines optagelse i NATO.

Det har strategerne i Washington og London og i NATO som helhed selvfølgelig gennemdiskuteret. De har også vejet for imod hvad angår NATOs evne til at føre krig mod Rusland. Og den evne, har krigen i Ukraine vist, er ikke så suveræn, som f.eks. politikerne har troet. I det amerikanske forsvarsministerium Pentagon har man med den viden in mente anlagt en mere nøgtern tilgang. Pentagon udtrykker i modsætning til det amerikanske udenrigsministerium en berettiget tvivl om udfaldet af en krig mellem Rusland og NATO. Lige nu kan NATO landene ikke engang levere de missiler, som Ukraine efterspørger. Så spørgsmålet er i hvilket omfang, NATO landene i Europa ville kunne svare igen på russiske angreb.

Forhåbentligt har USA og England forstået, at der er tegnet ”en rød linje”, der ikke kan overskrides uden at åbne for helt uforudsigelige konsekvenser. Alligevel kan det undre, at spillet har fået lov til at køre så langt, i og med det har bekræftet Ruslands antagelser og gjort kravet om, at Ukraine ikke må optages i NATO endnu mere ufravigeligt. Ja i det hele taget vanskeliggjort de kommende fredsforhandlinger yderligere.

Endnu er den ”røde linje” ikke overskredet. Ikke engang tangeret. Den amerikanske ledelse har handlet ansvarligt. Hvor længe Bidens beslutning holder, ved ingen. Men holder den, er parterne også låst, og reelle fredsforhandlinger kan så ikke udskydes meget længere, fordi ingen hverken i Ukraine, Rusland eller i Europa har en interesse i Ukraines totale sammenbrud.

Jan Helbak

Et paradoks

Næppe har noget delstatsvalg i Tyskland påkaldt sig så stor interesse i medierne og hos den etablerede politiske elite i hele Europa, som de tre valg i Thüringen, Sachsen og Brandenburg. Interessen skyldes indlysende det national-konservative AfD's markante vælgertilslutning på omkring 30% i alle tre delstater. Ikke mindst fordi AfD også står til pæne resultater i de øvrige delstater om end ikke i samme størrelsesorden.

Det er imidlertid ikke valget eller det politiske efterspil, jeg vil beskæftige mig med i dette indlæg. Min interesse retter sig derimod mod en undersøgelse af AfD, som DIW Berlin (Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung) gennemførte i 2023. Især vakte instituttets større artikel min interesse. Titlen var på vanligt tysk: „Das AfD-Paradox: Die Hauptleidtragenden der AfD-Politik wären ihre Wähler*innen“. Oversat lidt mundret: „AfD paradokset: AfD vælgere er dem, der rammes hårdest af AfD's politik”.

Altså hvad får næsten 30% af vælgere i de tre delstater til at stemme på AfD, når partiets politik direkte konflikter med de samme vælgers sociale- og økonomiske interesser?

Inden jeg går over til at kommentere artiklen og ikke mindste konklusionerne, skal jeg lige præcisere, at jeg definerer AfD som et national-konservativt parti og anvender ikke metaforerne ”højreradikal” eller ”højrepopulistisk”. Dels er de indholdstomme, og dels anvendes de som den ”fornuftsbaseerede midtes” delegitimering af alle politiske strømninger udenfor egne rækker. Jeg ser i dette indlæg også bort fra de mere højroastede rabiate elementer i partiet, selv om de i den politiske debat sættes lig partiet.

Hvad siger analysen?

DIW undersøgelsen fastslår, at folk, der støtter AfD, på næsten alle politikområder vil lide mest under AfD's politik, hvis den gennemføres. Det gælder indenfor økonomi, skattepolitik, klimabeskyttelse, social sikkerhed, demokrati og globalisering mv.

Vejen til disse konklusioner går over en sammenligning af vælgernes socio-demografiske karakteristika med partiets planer. Den typiske AfD vælger beskrives som en mand mellem 40 og 50 år. Med kort eller mellemlang uddannelse, ufaglærte jobs, arbejdsløs eller med usikker beskæftigelse og

lavtlønnet. Ordet ”typisk” betyder her en statistisk overvægt. Ikke til en bestemt type. Undersøgelsen viser også en lav social- og politisk deltagelse i samfundslivet. Billedet er imidlertid ikke helt tidssvarende. De seneste valgundersøgelser viser, at AfD også tiltrækker mange unge og ikke mindst førstegangsvælgere.

Vælgergrundlaget sammenholdes med AfD’s politik. Ifølge undersøgelsen står AfD bl.a. for: ”ekstrem neoliberal økonomisk- og finansiel politik. Partiet går ind for skattelettelse på næsten alle områder og imod skattestigninger, så som beskatning af store aktiver”. ”Generelt ønsker AfD at indskrænke statens rolle og øge markedets magt”.

AfD er også imod forhøjelse af mindstelønnen, og vil hellere styrke ejerboligen end lejeboligen, og langtidsledige skal enten tvinges til at udføre samfundstjeneste eller påbegynde en faglig opkvalificerende uddannelse.

Når DIW undersøger AfD’s positioner på forskellige politikområder i forhold til de andre partier, finder man, at AfD på de økonomiske- og sociale områder ligger meget tæt på FDP (det liberale parti), om end FDP’s markedsortodoksi er liberalt og globaliseringsorienteret. Hvad angår skatter, klima og sociale anliggender finder undersøgelsen mange ligheder mellem AfD, FDP og CDU/CSU.

Altså kan man konkludere, at AfD samlet set repræsenterer politiske positioner, der aldrig har været specielt arbejdervenlige men tværtimod står i modsætning til SPD’s traditionelle arbejderpolitik og hovedparten af den tyske fagbevægelse. Undersøgelsen har selvfølgelig også med, at AfD’s forslag om nedskæringer på en række offentlige områder først og fremmest vil ramme flygtninge og indvandrere men også de uddannelsesmæssigt og økonomisk dårligst stillede AfD vælgere.

Hvad er så den endelige konklusion?

”Hvordan kan det være, at mere end en femtedel af borgerne støtter et partis politik, der er i stærk modstrid med deres velbefindende og interesser. Et plausibelt svar er individuel- og kollektiv fejlvurdering”?

Den individuelle fejlvurdering ligger i det faktum, at mange AfD vælgere ikke er klar over, at partiets politik med diskrimination og eksklusion vil påvirke dem negativt. ”Det skyldes, at de ofte selv tilhører den lavere ende af indkomstfordelingen, nyder privilegier sjældnere og har færre muligheder end andre og er mere afhængige af økonomiske fordele fra staten”. Den kollektive

fejlvurdering henføres til, at AfD vælgerne tror på, at et opgør med globaliseringen og en styrkelse af nationen og lokalområderne kombineret med en liberal økonomisk politik vil udløse bedre jobmuligheder og øget sikkerhed og tryghed i dagligdagen.

Artiklen slutter med ordene: ”Præcis det modsatte vil ske”.

Hvad møder vælgerne hos AfD?

DIW's undersøgelse bringer os ikke meget nærmere en forklaring på paradokset. Hvis der er tale om en fejlvurdering, hvad er så grunden?

For at komme om på den anden side af DIW's konklusioner tog jeg mig for at læse AfD Sachsens valgprogram. Med det gjort, fandt jeg ikke DIW's karakteristik dækkende.

Valgprogrammet fylder hele 64 sider og er temmelig uoverskueligt. Det mest iøjnefaldende er programmets temaopdeling.

Det indledes med et langt afsnit om familie og børn som grundlag for hele samfundets sammenhængskraft. Familie og ejendom til boligen sættes lig Heimat – hjemstavn. Her skal borgernes grundlæggende beskyttelse og tryghed findes. De følgende temaer er uddannelse, videnskab og kultur, hvor uddannelse og kultur skal spille en central rolle for det daglige liv i delstaten. Sundhedspolitik og socialpolitik udgør de efterfølgende temaer, hvor social sikring af familien og de ældre, samt et decentraliseret sundhedsvæsen, der rækker helt ud i yderområderne, spiller en afgørende rolle. National sikkerhedspolitik (som også begrundet modstanden mod Tysklands involvering i krigen i Ukraine) og en håndfast og retfærdig retsorden ses som forudsætningen for borgernes tryghed. Ganske naturligt følges det tema op af en skingert og slagordsagtig formuleret flygtninge-indvandrerpolitik, men som i sit væsen ikke adskiller sig meget fra CDU/CSU's politik.

Regeringens energipolitik og digitalisering kritiseres for at resultere i høje energipriser. Natolandenes sanktionspolitik har øget energipriserne og dermed skadet Mittelstand virksomhedernes konkurrenceevne og borgernes mulighed for at betale de høje el- og varmeregninger. Digitaliseringen er gået for vidt og fremmedgør den enkelte borger i samfundslivet og overfor det offentlige. Digitaliseringen skader det personlige møde med det offentlige og skader de levende fællesskaber. Landbrugspolitikken og land- og miljøplanerne skal ikke tilrettelægges efter EU's abstrakte normer. Der skal tages lokale hensyn. Lige så med naturbeskyttelsen, som vægtes højt. Det samme forhold

gør sig gældende, hvad angår infrastruktur og strukturplanlægning, herunder decentral kollektiv trafik og indsats mod jordspekulation. Der skal tages udgangspunkt i lokale behov, så lokalsamfundene kan hænge sammen og udvandringen bremses.

Først allersidst i programmet behandles penge- og valutapolitik, finans- og skattepolitik samt EU, hvor man stiller hensynet til de små- og mellemstore virksomheder overfor den kendte politiske favorisering af de store koncerner og støtte til finanssektoren, som ikke vil låne penge ud til Mittelstandvirksomhedernes investeringer.

Det sidste punkt er i øvrigt blevet et brandvarmt emne, som Scholzregeringen nu er tvunget til at gå ind i. For det første fordi den tyske regering skal forholde sig til Draghirapportens krav om øget centralisering af kapitalmarkederne og støtte til de store koncerner og for det andet, fordi den italienske bank Unicredit forsøger at overtage den tyske Commerzbank, hvad der endnu engang vil svække det tyske bankvæsen, som traditionelt har støttet de små og mellemstore virksomheder. Så selv på regeringsniveau reagerer man nu mod de magtfulde finansielle markedskræfter og magtcentraliseringen i EU.

Men tilbage til AfD. Når man læser hele programmet, står det klart, at det er et klokkeklart småborgerligt national-konservativt program med et kinesisk æskesystem af reaktionære forslag blandet med socialpolitiske- sundhedspolitiske- og uddannelsespolitiske progressive programpunkter igen blandet med utopiske Heimatforestillinger og købmandslogik versus magtcentraliseringen i EU og afdemokratiseringen af politikken i almindelighed. (AfD kræver flere folkeafstemninger og direkte demokrati).

Ifølge programmet styres samfundslivet af en lille elitær teknokratisk elite, der måler de fleste af livets spørgsmål efter en økonomisk logik, der afviser borgernes behov for lokalt tilhør som ufornuftig og uvidenskabelig. Kort sagt er programmet opbygget og formuleret, så både arbejdere, middelklassegrupper og mindre erhvervsdrivende kan se sig selv dækket ind, fordi det tilgodeser de mange forskellige sociodemografiske gruppers interesser.

Programmet konsekvensberegner forslagene, hvilket i givet fald ville udstille deres mange indbyrdes modsætninger. Man kan med en vis ret sige, at programmet afspejler de mange helt almindelige borgeres fragmenterede tilværelse, og som først og fremmest tiltrækker dem, der ikke har haft mulighed for at hægte sig på den middelklasse, som mainstreampartierne konstant taler

om, og som i virkeligheden socialt, økonomisk og politisk er en lige så fragmenteret størrelse.

Et tilbageblik

Efter at have læst programmet faldt et spørgsmål mig ind. Hvordan orienterede de selv samme "sociodemografiske grupper" sig tidligere? Hvordan var deres verdensbillede? Jeg lægger ikke her op til en længere udredning. Mere til et kort strejftog nogle årtier tilbage.

I hele efterkrigens kamp for velfærdsstaten delte de forskellige klasser sig efter interesser og verdensanskuelser. Hvor meget eller lidt man var engageret i politik og fagforeningsvirksomhed, så var det i vid udstrækning fra de politiske partier, fagforeningerne og andre klasseorganer, man hentede sit verdensbillede og forståelse af den dagsaktuelle politiks betydning i forhold til de store linjer. Det var her beskyttelsen for den enkelte og familien skulle hentes også, når det gjaldt forholdet til velfærdsstatens forskellige institutioner. Om det drejede sig om økonomisk politik, boligpolitik, arbejdsmarkeds politik osv. orienterede man sig efter klassepartiernes linje og forklaringer. Også selv om man ikke fuldt og helt delte partiernes eller fagforeningsbosernes synspunkter. Den daglige tilværelse oplevedes som mindre fragmenteret og trygheden skulle især hentes indenfor "egne rækker". Selv under velfærdsstatens velmagtsdage.

Sådan ser hverken samfundene eller det politiske billede ud i dag. Den liberale offensiv fra slutningen af 70'erne vandt to afgørende sejre. Accelereringen af globaliseringsprocessen og opgøret med grundforestillingerne om det kollektive og samfundsforpligtede menneske. Individualismen som højeste fornuft og rettighed blev grundfortællingen. Over tid har det afstedkommet, at store samfundsgrupper er blevet politisk-socialt- og kulturelt hjemløse. Verdensbilledet er fragmenteret. De store linjere kan ikke trækkes, og de socialgrupper, vi taler om, har som følge heraf trukket sig tilbage i passivitet for i særlige situationer at blæse ud i diffus protest. Den aktivitetsskabende vision er ikke længere drivkraften for samfundsudviklingen og de omtalte gruppers bidrag hertil.

En anden konklusion

I mit verdensbillede er det derfor ikke ganske uforståeligt, at de national-konservative partier og bevægelser vinder frem. Nationen, de indlejrede traditioner og halv- og helutopiske socioøkonomiske forestillinger udfylder i dag det tomrum, som de herskende elites negligering og nedbrydning af klassepolitikken og dets institutioner har efterladt.

Hvor synkretetisk og utopisk AfD's politik end er, kan man vel sige, at partiet og med det flere andre national-konservative partier formulerer et politisk opgør med elitens teknokratiske afpolitisering af politikken. I den forstand er den moralske kritik af AfD's og lignende partiers ekstreme formuleringer en blindgyde – om end forståelig. Men kritikken må være politisk. AfD's program skal tages alvorligt og gendrives politisk.

AFD's vælgere har hverken individuelt eller kollektivt "fejlvurderet" virkeligheden. *De afspejler den tværtimod, og det er det, der er problemet.*

Jan Helbak